

"אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו" – סמכות, יציבות ושינוי בהלכה

ביצה ה א: "אמר רבה מתקנת... עדות החודש כל היום". דילוג קל: "ורב יוסף אמר אף מתקנת... אשתרי עדות אשתרי ביצה". תוס' שם ו א ד"ה "והאידינא" עד... ור"ת היה אוסר, ריטב"א שם בשטמ"ק (להלן), רא"ש פרק א' סי' ג. (מאירי שם ואצלנו לפי הזמן). בתוס' על ביצה ל א ד"ה "תנן". בית יוסף או"ח שלט ג – תחילת הסעיף על דברי התוס', ופסיקת השו"ע ורמ"א שם.

שיטת הרמב"ם: הל' ממרים פרק ב והראב"ד, ובכסף משנה הל' א, הל' ב ד"ה "היה גדול", "אפילו בטל הטעם", הל' ג.

מקורות מלאים

משנה מסכת עדויות פרק א משנה ה

ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין שאם יראה בית דין את דברי היחיד ויסמוך עליו שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין. היה גדול ממנו בחכמה אבל לא במנין במנין אבל לא בחכמה אינו יכול לבטל דבריו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין:

תוספתא מסכת עדויות (צוקרמאנדל) פרק א הלכה ד

לעולם הלכה כדברי המרובין לא הוזכרו דברי היחיד בין המרובין אלא לבטלן ר' יהודה אומ' לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין אלא שמא תיצרך להן שעה ויסמכו עליהן וחכמ' אומ' לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובים אלא מתוך שזה אומ' טמא וזה אמ' טהור זה אמ' טמא כדברי ר' אליעזר אמרו לו כדברי ר' אליעזר שמעתה:

שיטה מקובצת מסכת ביצה דף ה עמוד ב ריטב"א

כי אימני אעדות אביצה לא אימני. וא"ת מהכא משמע דאילו אימני אביצה הוה שריא והא קיימא לן שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין. ויש לומר דשאני הכא שבטל הטעם ושורת הדין שיתבטל מאליו אלא שהצריך הכתוב היתר בית דין ולפיכך בכל בית דין חשוב סגי ואף על פי שאין גדול כראשון שאין זה חשוב בטול כדאמר גבי כרם רבעי דר' אליעזר:

רא"ש מסכת ביצה פרק א סימן ג

וכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו. דכתיב לך אמור להם שובו לכם לאהליכם. פירוש דבר שנגזר במנין חכמים ואירע דבר שהוא

בהמשך לסדרת השיעורים העוסקת בבית הדין הגדול, נדון בסמכות בית הדין לבטל הלכה שקבע בית דין הקודם לו. שאלה זו היא מפתח להבנת מנגנוני הפסיקה – היציבות והשינוי – בהלכה, ויש לה השלכות מרחיקות לכת על דמותה העכשווית והעתידית של ההלכה.

הסוגיה במסכת עבודה זרה מקיימת דיון ארוך ויסודי בשאלת הסמכות לבטל גזרה שגזר ב"ד קדמון, סביב גזירת שמן. זו אחת הסוגיות החשובות להבנת מקורות הסמכות של תקנות וגזירות חכמים, ואפשרות שינויין.

מוקד הדיון בשיעור יהיה במספר סוגיות בתלמוד, בהשוואת סוגיות הבבלי והירושלמי סביב גזרת שמן, הסוגיה בביצה, והמח' על גזירות י"ח דבר. נתמקד בעיקר בלימוד התוס', מעט מהראשונים, בדברי הרמב"ם השיטתיים, ומחלוקת הראב"ד עליו.

אני מבקש להקדיש זמן ללימוד דבריו העקרוניים של הראי"ה קוק בסוגיה בכמה מקומות, המובאים בסוף המקורות. אבל, אם נגלה שהרוב לא מספיקים, נדחה לשיעור הבא. לימוד הסוגיה בתלמוד ובראשונים היטב הוא בסיס הכרחי.

אם חסר זמן, דלגו על הירושלמי והעדיפו את הדין בבבלי. בכל מקרה לעיין היטב ברמב"ם, ראב"ד וכ"מ.

מקורות

עבודה זרה לה ב המשנה, ובגמ' שם בסוף העמ': "והשמן שלהן... (לז א) אי לא - לא". רש"י. אחרי לימוד הסוגיה בגיטין עיינו תוס' בע"ז לו א "והתנן".

1. סוגיית הבבלי מול הירושלמי

עיינו משנה עדויות א, ה. פיהמ"ש לרמב"ם, ובתוספתא שם א, ד. השוו את סוגיית הבבלי בעבודה זרה לסוגיית הירושלמי המקבילה בשבת, פרק א הלכה ד: "פיתן ר' יעקב בר אחא... מן הפלטר". ובאותה הלכה בהמשך: "שמנן מי אסר את השמן... בשם רבי ובית דינו". (יש סוגיה מקבילה גם על המשנה בעבודה זרה ב, ח: "מי אסר את השמן... רוב ציבור עליהם", אולם היא פחות שלמה).

2. מקבילות בבבלי

מועד קטן ג ב: "ואמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי... יבוא ויבטל". רש"י ותוס' ד"ה "כל הרוצה".

גיטין לו ב: "איבעיא להו כי התקין הלל פרוסבול... יותר מהלל אבטליניה". בתוס' ד"ה "אלא" – השוו לתוס' בע"ז.

שאז תשוב תורה שבע"פ לאיתנה, לפי הכרת בית דין הגדול, היושב במקום אשר יבחר ד', על כל דבר אשר יפלא למשפט, ואז אנו בטוחים שכל תולדה חדשה תהיה מוכתרת בכל עז ובכל קודש, כי קודש ישראל לד'. ואם תפול שאלה על איזה משפט שבתורה, שלפי מושגי המוסר יהיה נראה שצריך להיות מובן באופן אחר, אז אם באמת על פי בית דין הגדול יוחלט שזה המשפט לא נאמר כי אם באותם התנאים שכבר אינם, ודאי ימצא על זה מקור בתורה, והסכמת המאורעות עם כח בית דין ודרישת המקרא יחד אינם דברים שמזדמנים במקרה, כי אם הם אותיות מחכימות מאורה של תורה ואמתת תורה שבע"פ, שאנו חייבים לשמע לשופט אשר יהיה בימים ההם, ואין כאן "התפתחות" של גריעותא.

אורות התורה פרק א

יניקת תורה שבע"פ היא בגניזו מן השמים ובגילוי מהארץ. [15] וצריכה ארץ ישראל להיות בנויה וכל ישראל יושבים עליה מסודרים בכל סדריהם, מקדש ומלכות, כהונה ונבואה, שופטים ושוטרים וכל תכסיסיהם, אז חיה היא תורה שבע"פ בכל זיו תפארתה, פורחת ומעלה נצה ומתחברת לתורה שבכתב בכל שעור קומתה. בגלות נפרדו התאומים, נתעלתה תורה שבכתב למרומי קדשה, וירדה תורה שבע"פ בעומק תחתית, [16] ומכל מקום היא מקבלת יניקה חשאית מאור תורה שבכתב מספיה העבר, המספיק להעמידה בחיים מצומצמים. והיא יורדת ונופלת בכל יום ויום עד אשר יפוח היום ואור חיים יבא מאוצר גאולת עולמים, וישראל יעשה חיל, ינטע על ארצו וישגשג בכל הדר סדריו. אז תחל תורה שבע"פ לצמח מעומק שרשה, תעלה מעלה מעלה, ואור תורה שבכתב יזרח עליה קרני אורה מחדש, חדשים לבקרים. והדודים יתאחדו בנוה אפריונם, [17] ואור נשמת א-ל חי העולמים, [18] המתגלה בתחיית ישראל וברום קרנו, יאיר באור שבעת הימים [19] של אור החמה ואור הלבנה [20] גם יחד, והיה אורם ישר חודר ומושך מזה לזו, ועונה את הארץ ואת העם בכל יפעת חיים.

אדר היקר עמ' לט

זהו מעט מהרבה ממה שנוגע להכפירה הכללית, שהפגיעה אפילו את אומות העולם מצד יחוסם לכתבי הקודש, וקל-וחומר שלא היה מקום לשום כפירה למצוא מקום בישראל. לא-מבעי כפירה מעשית, לעבור על דברי תורה ודברי סופרים ולפרוץ גדרות עולם, בעזיבת מורשת אבות, שאין זה מן המוסר כלל, ואין

ידוע שהגזירה בטילה כגון שידוע מאיזה טעם נגזרה הגזירה ואותו הטעם בטל לו וא"כ ראוי היה שתבטל גם הגזירה ממילא אפילו הכי אינה בטילה עד שנמנו עליה חכמים והתירוה. ודוקא כשנגזרה הגזירה בלא זמן אלא שהיה ראוי שתבטל כיון שבטל הטעם שבשבילו נגזרה הגזירה. אבל אם הטילו זמן לגזירה ועבר הזמן בטילה הגזירה ואינה צריכה היתר במנין. והא דכתיב היו נכונים לשלשת ימים לא קאי אמאי דכתיב בתריה אל תגשו אל אשה אלא הכי פירושו דקרא היו נכונים לשלשת ימים לקבל התורה ואל תגשו אל אשה. ולפרישה זו לא הוקבע לה זמן(ב) ולכך הוצרך לכתוב לך אמור להם שובו לכם לאהליכם וסתר אביי להאי דרב יוסף. והדר [דף ה ע"ב] אמר רבה אף מתקנת רבן יוחנן בן זכאי ואילך ביצה אסורה. (ג) מי לא מודה רבן יוחנן בן זכאי שאם באו עדים מן המנחה ולמעלה שנוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש אלמא קדושה אחת היא וביצה אסורה:

תוספות מסכת ביצה דף ו עמוד א

והאידינא דאיכא חברי חיישינן - פרש"י שכופין לישראל לעשות מלאכה וכשהוא י"ט מניחין אותם ואם היו רואין שיקברו מתייהם יכופו אותם לעשות מלאכה והשתא בזמן הזה שאין חברי מותר ואין לומר שצריך מנין אחר להתירו דכיון דזה הטעם משום חששא ועברה החששא עבר הטעם וה"נ אמרינן גבי מים מגולין דאסורין שמא נחש שתה מהן ועכשיו שאין נחשים מצויין בינינו אנו שותין מהן אפילו לכתחילה אף על פי שהוא דבר שבמנין ומ"מ ר"ת היה אוסר

תוספות מסכת ביצה דף ל עמוד א

תנן אין מטפחין ואין מרקדין - פרש"י שמא יתקן כלי שיר ומיהו לדידן שרי דדוקא בימיהן שהיו בקיאים לעשות כלי שיר שייך למגזר אבל לדידן אין אנו בקיאים לעשות כלי שיר ולא שייך למגזר.

אגרות הראי"ה צ

..מושג ההתפתחות, שרגיל העם ליחש, הוא מאורע של פנים חדשות, המביא קלות ראש. ומה שאנכי אומר, שהידיעה העליונה, הסוקרת כל המעשים מראש ועד סוף, היא סובבת את כל התולדות כולם, היא אמתת קבלת עול מלכות שמים, שהוכנו מראש כל הסיבות שיסבבו ההבנות וההרגשות לבא לידי החלטות בכל דור ודור כראוי וכנכון. על כן אי-אפשר לאמתתה של תורה להתגלות כי אם בהיות עם ד' כולו בארצו, מבונה בכל תיקונו הרוחניים והחומריים גם יחד,

הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה", שיסודה הוא החשיבות הא-להית הנמצא באומה זו, היחידה ונפלאה בזה מכל העמים, ונכלל בזה גם כן הצד שבע"פ שיש בכתב, דהיינו קבלת האומה בכללה ויתרונה הא-להי הבולט מכל תולדתה ומפעולתה לעין כל. וזה סותם פה כל כופר ומהרס, אפילו אותם המתגדרים בתענועים של-בקרת-כתבי-הקדש היותר נמהרים (אדר היקר, עמ' לח-לט).

מורה נבוכי הזמן (ראי"ה קוק) פרק יג: ישנם הרבה דברים שהעבודה והמרי הם קרובים זה לזה. טענות רבות יש בעולם הרעיונות שכשהם לעצמם החמיצו את הלבבות, ונטלו מרבים חייה של תורה ודת, ורק בתוספת ביאור כל שהוא, אבל עמוק ומלבב, ישובו אלה הדעות בעצמן להיות מזהירות את הלבבות ומקרבות אותם לתורה ולאמונה.

בצורת האמונה בתורה שבעל פה עם צורת הדרישה של תיקוני הדת לרוח הזמן, שהביאה חשכה גדולה לעולם, הן אחוזות זו בזו בחוט פסיכולוגי. עומק ההרגשה שלהן יוצא מכח אחד אבל הולכות [הן] ומתפרדות זו מזו, זו פונה לדרך הקודש וזאת מנצת ומחללת כל קודש ותהי לסילון ממאיר. אבל כאשר נבאר להנפשות המתרגשות את יסוד תביעתן ואיך היא ראויה להיות נדונה, אז ינוח הזעף וישוב הלב על מכונו. לא כן הדבר בהיות השתיקה נהוגה, והבא לטעון בעד האמונה אינו נותן שום מקום לטענה של צד אחר, וחושב שאין מקום בלב כלל להתביעות המרעישות, אינו מצליח במפעלו. כי התביעות יש להן יסוד, אלא, שצריך לדעת מקורן וישובן כערכן הראוי להן.

גאין ספק בעולם שישוד אחיזת תורה שבעל פה עם תורה שבכתב הוא כדי שתהיה התורה נדרשת בבית דין של כל דור ודור, וההוראות אף על פי שהן מקובלות בעיקרן, יש בהן פרטים רבים לאין מספר. והעתיד הרחוק מאד ודאי יביא מקום לדרשות חדשות שיועילו הרבה לפי הדורות והזמנים. והאמונה השלמה היא, שכל בית דין שיעמוד לישראל וידרוש בתורה על פי ההסכמה הכללית בכל דבר ספק, היא היא יסודה של תורה. אמנם, הבית דין צריך שיהיה "במקום אשר יבחר די". מובן הדבר שאי אפשר להיות המרכז חזק ובטוח כי אם בהיות לנו בית המקדש ומלך ומעמד בטוח מכל מכשול בארץ אבות.

החתימה התלמודית היא הכנה לצורך הגלות ונחוצה מאד, תחת המרכז החי שנתבטל בעוננו. על כן מי שרוצה להרס את המרכז התלמודי, בזלזול בדינים הנהוגים על פיו באומה, בשביל שלפי חזיונו הפרטי הוא מרגיש בזה כבודות וחסרון הכרח, הוא פוגע בנשמת האומה ומרכז, ומפסיק את השלשלת של התעודה הגדולה של תורתנו מצדו.

האבל לא נסתפק רגע, כי בהיותנו זוכים לתורה שבעל פה האמיתית, בית דין הגדול שבלשכת הגזית למשל, "במקום אשר יבחר די" בתוקף לאומי חסון ובטוח, שלא יהיו משועבדים לחתימת התלמוד, ידרשו בתורה ויכריעו כאשר יראה להם. וגם ענן הקראי שאמר "חפישו באורייתא שפיר", בזמן הגלות והפזור הרבה אשמה, וגרם לקרע חלק מישראל ולהבדילו מעל עם די. ואם היו לדבריו שומעים רבים בעמינו, אין די לבאר את האסון שהיתה שיטה חפשית כזאת מביאה להכות את ישראל לרסיסים.

הדבר תלוי דוקא בדעות נאצלות. [21] תדע שהרי אנחנו מקיימים באהבה מנהגי ישראל שאנו יודעים שלא נצטוינו בהם על פי שום נבואה, והכל מפני חבתה של אומתנו, אהבתה וכבודה החביב עלינו, בחבה של קדושה א-להית עליונה. [22] וכן כל מצות חכמים שאנו מקיימים, היסוד העיקרי שלהן היא קבלת "הגוי כולו", [23] שהיא כבוד האומה, והשפעתה ההיסטורית הניצחית הא-להית החביבה, שכל מה שהיא יותר מתעקת היא יותר מתחבבת ומתגלה בתוכה יותר הרצון והצביון הכללי של האומה בכללה.

ואף על גב "דאסמכנהו רבנן על לא תסור" [24] מכל מקום היסוד הברור הוא קבלת האומה, כמפורסם משום דאיכא "הגוי כולו" דוקא, היינו שנתפשט הדבר ברוב ישראל. ושיטת הרמב"ן [25] נודעת שאין לאו דלא תסור שייך בעקרו לדברי סופרים ממש, ומכל מקום הם חביבים על ישראל ומתקיימים באהבה.

ואותם המכירים את עז אהבה זאת בכל לבם, הנם היסוד של האומה לעולם אפילו בהיותם מועטים בכמות, "ובשרידים אשר ד' קורא". [26] אם כן יסוד המעשי תלוי בעצם, חוץ מכל הדברים הקשורים בתעודות העליונות, שהם צריכים לביאורים ולדעות מופשטות, שהם יותר גדולים ואדירים מכל מה שאנו מצירים בעזה ותפארתה ובחבת כבודה של כנסת ישראל בלבב בניה.

וחסרון הידיעה על דבר מרכז הכבד של קבלת האומה בכללה לדורותיה, ביחווה לתורה שבעל פה, גרם כמה מכשולים ספרותיים. רבים חשבו שעיקר יסוד הקיום לתורה שבעל פה הוא רק מה שמקובל באומה מגדולתם של חז"ל וקדושתם, על כן על פי שאיפה ידועה, התחילו להעזיז פנים לבקר בבקרת, כמובן חצופה ומלאה נטיות קצוניות, את ראשי הדורות אבות העולם ההם, בחשבם שבזה יהיה נקלש כח החיוב של היסוד המעשי. [27] ואלה לא ידעו שערכם הגדול של חז"ל, ורוממות מעלתם הא-להית הוא דבר אמת לעצמו, והוא יכול גם לתן תבלין, להנעים ולשפר את הנטיה ללכת בדרכיהם, אבל היסוד הקיים עדי עד, הוא רק קבלת האומה לדורותיה בדרכי חייה, והננו רואים, למשל, שחרם דרבנו גרשום מאור הגולה במקום שנתפשט הוא חזק ואמיץ בלב האומה כשאר אשורי תורה, אף על פי שלא היה לא תנא, ולא אמורא, אלא מפני שנתחברה לו הסכמת האומה על כל פנים במשך הדורות, "וכל המוציא את עצמו מן הכלל, כפר בעיקר". [28]

ובודאי אין קיום המעשי של תורה שבכתב מחויב פחות, מצד יסודו הלאומי, מתורה שבע"פ ודברי סופרים, שעליהם נאמר "לא כרת

ואם יהיו צריכים בית דין לחדש דברים פרטיים יהיו גורמים ודאי לחיזוק כללי התורה כולם, ולאפשר עמנו החמרי והרוחני.

טמובן הדבר שכמו שיהיה ביד הבית דין הגדול כח להקל לפעמים בדברים הנהוגים להחמיר כשימצא להם טעם מספיק וראיות מן התורה, כן יהיו ודאי רשאים וחיובים להחמיר לפעמים במה שתהיה השעה צריכה לכך לגדור גדר בתורה לחזקה ולאמצה. אם כן כל שתהיה האומה מוחזקת יותר בשמירת התורה כן יהיה ביד בית דין להקל לפעמים באיזה סייגים וגדרים. ולעומת זה כל שתהיה הפריצות וחלישות רגש הדת נוהג יותר באומה, כן יהיו חיובים להחמיר ולעשות סייג לתורה.

על כן אחד מתנאי הקדמת שכלול חיי עמנו בעתיד הוא שנהיה מורגלים בכלל ללכת בדרך ישרה ולשמור דרכי תורה ומצותיה, אז יש תקווה שכאשר נזכה לחיים לאומיים בכל פרטיהם, שעמהם יהיה גם כן מרכז חי לתורה שבעל פה, שכל דעת ישרה מסכמת איך ראוי להוקירו ולשמור כל היוצא ממנו בכל תוקף ועז, והיא ודאי מצוה תורתית מפורשת בתורה שבכתב. אז תועיל הרבה הדרכתנו המוסרית בשמירת התורה והמצוה על פי המרכז הנהוג בגלות מרכז התלמוד והפוסקים המבונים על פיו, שיוכל הבית דין הגדול להעמיד יותר את החיים הלאומיים בלא לחצים של סייגים וגזירות. אמנם לפי מה שתהיה הפריצות יותר נהוגה, ורגש הדת שהוא חיי האומה יותר רפה, כן יהיו מוכרחים להעמיס עניני סייגים וחומרות. ומובן הדבר שיצרו בזה צעדי האומה בהתפתחותה. אבל הדבר יהיה הכרחי. כי המעמד המוסרי, ורגש הדת השלם הוא יסוד חיי האומה והפרכתה. על כן כל איש נלבב האוהב באמת את עמו וחפץ בלב שלם בהתקדמותו, ישא באהבה שכמו לסבול את עול תורה ומצותיה, בכל חומר שבהם על פי הדרך הנהוג בישראל מעולם, על פי מרכז התלמוד שעומד לנו במקום בית דין הגדול, עד העת המאושרה, שישבו לנו שופטינו כבראשונה. אז תצא מציון תורה ואורה לכל ישראל. גם לכל האנושות כולה. "והלכו עמים רבים ואמרו לנו ונעלה אל הר ד' ואל בית אלהי יעקב, ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו, כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים".

וזאת היא התעודה הראויה להיות קשורה בלב כל חכם לב. להיות מוקיר מאד את האמצעים המביאים לתכלית נכבדה, ולדעת שאי אפשר כלל להיות עולה התכלית כי אם בהרחבת האמצעים. בזאת המדה, שכשהיא מתגברת בלב כראוי היא נותנת מקום למדת הסבלנות הרוממה, שהצליחה עמים רבים שחוננו בה ועל כן נשאו עול באהבה, ועמלו דורות רבים למען השגת תכלית נשגבה בסוף. והיא תעז לכל חכם, שיעמול על כל ההקדמות הדרושות לשלימות חכמתו. כן תעז גם כן לעם כולו המכיר את ערך תעודתו, לחבב על ידה כל האמצעים הרחבים שיביאוהו לזה בכל אופני מצבו. אם בכלל נוכל להכיר את חיינו המרים הלאומיים בגלות רק בתור אמצעים לחיים הלאומיים האמיתיים שיבאו לנו בארצנו בבאינו אל מרכז השלמתנו הלאומית.

יבעל כן נחבב גם כן את כל הדרכים המכשירים והמסייעים אותנו לקיים את חיינו הלאומיים בגלותנו ופזורנו, והמאחדים ומציגים לעם חי, שנהיה ראויים לקבל את חותם הלאומיות השלמה בבא התור לנו לחיות חיים לאומיים אמיתיים. וזה יבא לנו על ידי שמירתנו בכבוד ואהבה את המרכז הרוחני העממי, הנהגת החיים על פי התלמוד, שכבר קבע חותמו על האומה אלפים בשנים. החיים שעל פי התלמוד, לא יביאו אותנו לידי כל משבר חלילה, ולא יעכבו את התפתחותנו הלאומית בשום פנים. נשתדל להרבות בעמיתנו השכלה, חכמות ומדעים, חוזק הגוף והנפש, חרשת

אבל בהיות לנו חסן לאומי מלא אמוץ וגבורה, אז הלא "מציון תצא תורה", ותורה שבעל פה החיה שתשוב לאיתנה ודאי יהיה לה עסק ישר עם תורה שבכתב. והמקרא שכתוב "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן" או "אל השופט אשר יהיה בימים ההם" יתקיים במובנו הרחב. ואז לא יוכל העם להתאונן שהוא סובל מתקנות שאינן לפי זמנו ומלימודים שאינם לפי דורו, כי רק השופטים שבדור, הם יהיו מנהלי התורה ולהם החובה לשמוע. אבל הרוצה לדחוק את הקץ, ולהתנהג בדרישות שאנו חייבים ויכולים לקיימן רק בהיותנו בבית חיינו, גם לעת פזורינו ודלדולינו, ופורץ גדר של המרכז הלאומי הנשגב, התלמוד וחתימתו, בשביל קורת רוח של חיי שעה ודרישת אסתתיקה זמנית, הוא מחליף עולם קיים בעולם עובר בכלל האומה ומביא אנדרולומוסיה לעולם. וכלל עמינו, בנטיה טבעית הנתונה מחסד החכמה האלהית גם לכה רמש שפל, הוא בורח ממטיבים כאלה מספני נחש. ולא די שלא תבאנה על ידי אלה הדרישות טובה לאומית בחופש והוספת אומץ, כי אם מביא רק להתכנסות של נטיה קיצונית יותר מן המדה. ודבר זה יתבאר לנו על ידי מעשים בכל דור, וביותר בדורנו המדולדל, הסובל הרבה מאד מבעלי טובותיו המרובים האומרים הרבה ואינם עושים אף מעט, והבטוחים על השערותיהם הפורחות באויר, להרס עולמות מלאים ולהעתיק הררי עד בהבל פיהם.

זיסוד תורה שבעל פה האמור מפורש בתורה שבכתב הוא, לעשות כל דבר אשר יפלא בתורה בין דם לדם, בין דין לדין, רק על פי הדבר אשר יגידו לנו מן המקום ההוא אשר יבחר די. והנה הפלאה זו נחלקת לכמה דרכים, שהרבה פנים יש לצדדי הספק, וכל ספק שבעולם חייב להיות נחתך דוקא על פי בית דין הגדול שבמקום המקודש. ולתורה שבעל פה כזאת הדעת נותנת שהיא אשרה וחייה של האומה. אין לנו שום דבר שיגביל כח הבית דין הגדול, לעשות ולתקן לשם שמים ככל צרכי הדור בכל דברים פרטיים שבמצות, לבד מה שבכל שב ואל תעשה, דינא הוא דינא כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה, מובן הדבר כשיש בזה צורך ומטרה כללית נחוצה, ואפילו בקום ועשה, אף על פי שלפי מסקנת הש"ס ביבמות דף צ, אין כח בידם לעקור דבר מן התורה, מכל מקום אין לסנהדרין גדולה שבלשכת הגזית כשתהיה על מכונה להיות משועבדת לפרט זה. והרי רב חסדא ועוד כמה אמוראים סוברים דינא כח לבית דין לעקור דבר מן התורה גם בקום ועשה. ואם יפסקו בית דין הגדול כותיהו ודאי רשות בידם. שאין שום דעת נוטה שיהיו משועבדים לפסקי פוסקי הלכות שבאו אחר התלמוד. גם יש מראשונים ז"ל שפסקו כרב חסדא, וכשיש צורך וטעם נכון כבר כתבו תוספות שיש כח בידם לעקור דבר מן התורה אפילו בקום ועשה, ביחוד אם יבא להם דבר זה על פי דרשת המקרא, כדמצינו "קרא אשכח ודרש". וכמו שאמרו חז"ל בסנהדרין על דבר שינוי הכתב דסמכו אקרא דמשנה התורה שעתידי כתב זה להשתנות. וכל מה שיביאו ראה מהמקרא על פי דרשה והסכמה מבית דין הגדול, אין כאן משום עקירת דבר מן התורה כלל. ביחוד אין לנו קבלות ברורות על פרטי ההלכות איזה מהם הם הלכה למשה מסיני, ואיזה מהם הם דברים שנתקנו ונדרשו על פי בתי דינים שבדורות.

על כן ודאי יהיו כל פרטי התורה מה שיהיה צורך לתקן ולחדש מסור ביד בית דין הגדול. וכל הממרה על דבריהם, בין להקל בין להחמיר, הוא עובר וממרה על פי בית דין ונידון כזקן ממרא, שהוא עוקר יסודה של האומה ומרכזה. למשל, אם דרשין טעמא דקרא חולקים תנאים. ואם הבית דין הגדול יקבע הלכה כמאן דדרש טעמא דקרא, ויחדש גם כן כמה הלכות על פי טעמא דקרא, ודאי תהיה הרשות בידם. וכל היוצא על פי הסכמתם זוהי תורה שלמה. ואין לדאוג כלל חלילה לביטולה של תורה על ידי זה, כי כל דרכי תורה המה דרכי נועם ונתיבות שלום.

בהכרה פנימית איך הוא ממלא בזה את החובה המוסרית האמתית לחיי האומה ועתידותיה, שהוא בדיוק העמוק של אחרית המלה של האמת — רצון השי"ת ועבודתו, שהוא חפץ בצדק ובמשפט וכל מעגל טוב.

המעשה וכל מלאכת מחשבת, רוח אמץ והכרה עצמית כראוי לעם נאר ורב אונים. וכל אלה נרכש יחד עם ההגבלות המוסריות שעל פי הדרכת התלמוד.

יג

ואם נמצא איזה דברים שלא נמצא בהם טעם חיובי לפי מושגי דורינו, לבד מה שהצד המעולה שבמוסריות הוא לומר שיוכל היות שימצאו מגמות כאלה שאנו לא נדע עוד את ערכן שעליהן בנויות הלכות רבות שעלינו לקיימן באמונה, עוד יותר נקל מזה נוכל להרגיע את רוח כל דורש, לאמר שעלינו לשמור את המרכז הלאומי, מה שאין בידינו כל זמן שאין בידינו חסן לאומי מלא להגיע למרכז מוסכם ואדיר בצורה לאומית כזאת. על כן הננו מתרחקים מכל שינוי וחיידוש הגורר פרצה בחומת התלמוד, שהוא אוצר התורה שבעל פה שעליה בנויה תקותינו העתידה ותעודתינו השלמה. וכדאי לנו לסבול איזה הכבדה לשם זאת התכלית המוסרית והלאומית גם יחד, עד העת שישונו לנו כל סגולותינו, ואז ידריכנו שופטינו ממקום אשר לבחר ד' בדרך הישרה והמכוננת על פי אורה של תורת חיים, בדרישה היותר רחבה כפי הראוי לנו לפי מעמדינו הטוב בעת הטובה היא שתבא בע"ה.

יד הכלל המוסכם שבתלמוד שאין בית דין יכול לבטל את דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין לא יוכל להיות למעצור בעד בית דין הגדול השלם מלדון על הדברים המוסכמים בתלמוד להכריע בהם כשם שאנו דנים על כל דבר המוסכם בפוסקים על פי הסברא וראיות מן התלמוד, מכמה צדדים. האחד, כי בכלל חתימת התלמוד הלא באה מקבלת האומה כולה את התלמוד לספר מחוקק לדון על פיו בכל דרכי התורה. והקבלה אמנם היתה מפני הגלות והפיזור. אם כן, ממילא מובן, שבבא לנו התחיה הלאומית השלימה והבטוחה, שאין לנו להיות עוזבים את עקרה של תורה שבעל פה שאמרה תורה מפורש מן המקום אשר יבחר ד', המרכז החי, בשביל חתימה שהיתה רק בשביל הכרח הגלות. ובודאי לא קבלו עליהם הגוי כולו כי אם עד הזמן שישונו לנו כל כוחותינו הלאומיים במלואם. ועוד, שאין הדברים אמורים כי אם בדברים שהם בכלל תקנה וגזירה, אבל דברים שבאו מדרך למוד וסברא, עומק הדין הוא שאין לך אלא שופט שבימך, ויפתח בדורו כשמואל בדורו. וזולת כל אלה תקותינו השלמה תתמלא רק אז בשונו אלינו כל כוחותינו הטבעיים כימי קדם ביום חבש ד' את שבר עמו. ואז בהתעורר בנו חיים חדשים ורעננים יהיו בנינו למודי ד' ורמי מעלה מאד, עד שלא יהיה עוד הכלל המוסד מפני לחץ הגלות שאין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו, שעל ידי זה הלבבות הולכים ומתמעטים, שאם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם. אבל כאשר ישוב ישראל יציץ ופרח בארץ אבות, אז ישונו לנו כוחותינו הראשונים ביתר שאת ויתר עז ותשועת ד' תשגבנו, שגם סגולת הנבואה, שהיתה לעמינו מאז, תשוב לנו, ולא יאמר עוד על בנינו שהם בית דין קטן בחכמה ובמנין נגד הראשונים, כי אם ירום ונשא וגבה מאד, ודעת ויראת ד' עם כל חכמת בינה ודעת התורה על ברורה ואמתתה ישונו לנו ברום מעלתן. ומחכמים נשאים כאלה כשיעמדו בית דין על ישראל, אין לנו לדאוג כלל לא משום מכשול עון בהוראה, כי נכח ד' דרכם, ולא משום מעצור מצד הדת והאמונה בדרך החיים, כי תורת ד' תמימה תתן לעולם עז לישראל ומגן להולכי תם.

יט

ידעתי אמנם שהדעה הנשאה הזאת תוכל להיות למפגע לקלי דעת החפצים לדחוק את הקץ ורודפים את העתיד הרחוק בלא זמנו, אלה הם השועלים המחבלים, שאף שהרגשתם היא הרגשה רוממה ונעלה, אבל רוחם אינו רוח שוקט הראוי לכל איש ישר היודע את אשר לפניו. האדם המיושב בדעת, לא תניעהו כלל כל משאת נפש על דבר העתיד מלנצור תעודה ולעשות ולקיים את כל המצות שבתורה על פי אשר הורונו חכמינו ז"ל מיסדי התלמוד, ולהכיר גם כן